

Koji je jezik istine?

Piše: Fabijan LOVRIC

Potreba za pisanim izrazom usustavljuje različite motive. Često se isprepliću religiozni i domoljubni ugođaji. Uz sve to nailazimo na približbe prirodnih fenomena i biblijskih motiva kao u Gorućem grmu, što je objava Boga na Horebu. (537. – 538. str.). U ovoj pjesmi "Bog" je jasno oslikan. Njegova nazočnost je neupitna, vjera također kojom pjesnik jasno izražava svoju zahvalnost u milost Njegovu. U zbirci "Svemir osobe" (1951.), veći dio je protkan religioznim osjećajima i značenjima. Šimundža s pravom izdvaja pjesmu po kojoj je zbirka dobila ime, jer je mistična, treperava metaforama, božanskim uznošom: „Velik dug ti vraćam / zbog opomene: na zemlji budi haran!“ (539. str.). Skromnost posljednjih riječi govori o šocijalnoj i prognaničkoj slici, o osjećajima rođenim i prepoznatim u okružju izbjeglištva. Mučni trenuci progonstva činili su osjećaje Njegove skrovnosti, ali nikako bez Njega i religioznog doživljaja čovjeka i svijeta. Psihički pritisak je bio strašan. Na kraju ga je slomio, ali do tragičnog trenutka on je vjerovao u Boga i okretao mu se. Jedan od načina je i traženje odgovora na konkretnost, materijalnu stranu pomoći. U duhovnu nije bilo sumnje, ali se nametalo pitanje života i smrti? Možda je bolje govoriti i tražiti odgovor o trajnostima ove dvije paradigme. Niti danas čovjeku ova pitanja nisu jasna. Tražeći odgovore ulazi pjesnik u meditacije i traži odgovore u vizijama izvan poznatih okvira. Iz čipa osjetilnog izlaze osjećaji koje bilježi. Ti osjećaji su stvarni, prirodni i u njima je Bog sveprisutan. On o njemu razmišlja i u trenucima nestabilnih pojavnosti, zato što je Bog kod njega moguće i jedino rješenje koje ga neće razočarati. Jedino On daje ono što usrećuje: „... Tako si svijet napucao tajnom, / da spavam sretan, ali slušam noć / i žamor ptica. // Iz Tvoga dlana potekla je noć, / slap vode iznad moje glave, / slamka ljeta, satko mljeko.“ (548. str.).

S. Novak - klasik za života

Andeli su Vidina pratnja kroz život. On ih je ponio iz djetinjih viđenja kao draga lica, draga obličja na mostovima, u crkvama, što je Šimundža pokazao pjesmom "Ptičar", na 549. stranici. Oni su nositelji Božjih poruka. Oni su smirenje u porukama. Oni su i zbilja religiozne poruke i religiozne svijesti. Iz dubine osjećaja iznjedrio je ono najbolje što bi odgovaralo poetici izraza. Stvarnost i životni nemiri unosili su različite pjesničke doživljajnosti u kojima je Bog ostajao u simbolima svjetla i ljepote kroz teološka pletiva. Smrt je dio svetog sakramenta i treba tražiti, treba moliti za čovjeka. Moleći za čovjeka Vida svoju religioznost postavlja na univerzalnu matricu jasno prihvatljivu, čiji umnožak daje blažene otiske. Ta množina je molitva za svakog, a sam pjesnik je živio u svijetu realnosti koja ga je nagonila da zarađuje za kruh

Slobodan Novak (1924.) pripada onim književnicima koji su za života postali klasici. Njegov pripovjedački rad spada među najznačajnije književno djelo dvadesetog stoljeća i prelaska u dvadeset prvo stoljeće. Šimundža piše: „Cjelokupni mu je opus složen i impozantan; žanrovski je raznolik i literarno zanimljiv, estetski skladan i tipski znakovit. Postigao je zavidan uspjeh. Ne toliko po opsegu koliko po umjetničkoj vrijednosti.“

svagdašnji poslovima koje nije mogao birati. Biti siromašan materijalnim dobrima često je oprečno bogatstvu doživljaja, što je vidljivo u pjesmi u prozi "Jesen u Umbriji" (552. str.). Isto bi se moglo pokazati i u pjesmi "Snu duše o kraljiku

tanja, o dobru i zlu, iz čijih okvira izbijaju religiozne slutnje. U svemu, Novak izgrađuje svoj iskustveni svijet dodajući mu problematiku bližih odnosa i sudbinskih upečatljivosti. U takvim zapletima i raspletima služi se simbolikom, iro-

smatrajući njezinu vrijednost manje važnom. Posebice je to vidljivo u intervjuu 1991. godine koji je zabilježila Jelena Hekman. Pjesništvo ima značajnijih uradaka, na što je upozorio (1991. godine u Republici) Tonko Maroević, ali je proza kod Novaka dominantnija. Poratni događaji donosili su drukčije odnose i poglede na religiju i njezine vrijednosti te se javlja ateizam iz partijske i službene kontrole toga vremena. Ironija je taj ateizam urušavala, ne izravno, ali se to osjećalo kroz dozu sumnje kao u pjesmi "Posljednja molitva":

Od svih bogova koje sam kasnije štovao, bože moj, bio si najnedužniji. I što sam više psovao i umotavao bivio si sve tiši, manji, tužniji. Drugi su bogovi meni postali valjda važniji što su odreda bili i glasniji i skuplji, ali, bože oprosti, bili su od tebe lažniji, na moju molbu gluhlji, na moju ljubav tuplji.

Zato, o bože, sada ovako sam i jadan blagoslivljam te za dane kad smo ko đaci u klupi bili vječito zajedno obojica jednako glupi! (576. str.)

Ključ promjena

Pjesma je ilustracija rečenog, ironije i određene nemirnosti, znakovitosti u traženju vrijednosti vjere i nevjere kroz svijet sumnje u kojem

Slobodan Novak - autor jedne od kulturnih knjiga hrvatske književnosti, romana "Mirisi, zlato i tamjan"

sv. Frana" (1951.). Rezultat takvog pjesništva je i nemir prognanika. Zato on traži mogućnost vječnosti koji vidi u pjesništvu i vjeri u Njegovu moć. Kontrast postoji. On je vidljiv u pjesmama o smrti, ali i iz njih izbija vjera u vrijednosti života. On kaže kako je mrtav. Kako svoju večer sniva u stablu, ali to stablo drhti od cvrkuta ptica. (558. str.). Kod pjesnika nije smrt umiranje, trajan nestanak, nego preobrazba u nešto drugo (stablo), opipljivo i živo, a njezina nazočnost je svakidašnja. Ona odvaja čovjeka od oholosti.

Kada su u pitanju pjesnici, usudio bih se ustvrditi kako su pjesnici vječiti miljenici Boga. Vida im daje vječni život: „Mrtvi pjesnici u stvari nisu mrtvi. / Oni su živi. (562. str.).

Slobodan Novak (1924.) pripada onim književnicima koji su za života postali klasici. Njegov pripovjedački rad spada među najznačajnije književno djelo dvadesetog stoljeća i prelaska u dvadeset prvo stoljeće. Šimundža piše: „Cjelokupni mu je opus složen i impozantan; žanrovski je raznolik i literarno zanimljiv, estetski skladan i tipski znakovit. Postigao je zavidan uspjeh. Ne toliko po opsegu koliko po umjetničkoj vrijednosti.“ (568. str.). Ako pročitamo samo "Mirisi, zlato i tamjan", naći ćemo opravdanost onoga što tvrdi Šimundža, te uroniti u jedan moderan izričaj tematski vezan za konkretne društvene pojavnosti, moralna pi-

nijom, kritikom kroz izricanje nepotpunih rečenica zbog dodatnih značenja. Povezujući stvarnost i osobne doživljaje on izgrađuje svoj svijet literarnih vrijednosti. U tim vrijednostima vjera nije tematska cjelina, niti zaseban ulomak jasan i vidljiv, ali se nazire u specifičnostima zgusnutih refleksija i nedovršenih ilustracija.

Religiozan duh

Jedna od takvih opipljivosti je u likovima, časne majke i Madone u "Mirisi, zlato i tamjan". Sam Novak tvrdi kako nikada nije bio duboko religiozan, ali je vidljivo iz njegovih djela kako progovara religioznim duhom koji i sam osjeća, te praktično upozoravao i iznosio mišljenja o odnosima Boga, Crkve, obrednim uprizorenjima kroz biblijske forme i sadržaje. Čak su mu i neki naslovi religiozno obilježeni: "Jonina riba", "Posljednja molitva", "Mirisi, zlato i tamjan" (kao i još neki). Idejna određenja unosila su stvarnost likova u priču koji su imali za potrebu svakodnevice biti naslonjeni i u dosluhu s religioznim oprečnostima, s vjeringom i nevjeringom. S toga gledišta može se ustvrditi određena atipičnost Novakove proze. Iako je on počeo književni rad kao pjesnik: "Glasnice u oluji" (1950.) i "Iza lukobrana" (1953.), što je povremeno pisao kroz cijeli vremenski raspon književnog stvaralaštva, nije ju uvrstio u izabrana djela

ga nije zadovoljavao teizam i ateizam, nego više razlike u izričaju. Krajnosti teizma i ateizma se nisu udaljavale, nego su simbiotski egzistirale u traženjima rješenja. Odgojenost u religioznoj obitelji nije mogla biti izbrisana kasnijim utjecajima. Ministrantsko služenje mise u Rabu, gdje je proveo djetinjstvo, molitve po receptu u splitskom Sjemeništu, ostavili su pečat religioznog duha u Novaku koji nisu mogli izbrisati partizanski komesari. Kasnije napuštanje partije ostavili su u njemu vidnost skeptika kada je riječ o Bibliji i Bogu. Ipak, siguran sam kako je genetski ponio u sebi sjeamenke kršćanskog odgoja u svijet koji niti jednom slobodomcu nije naklonjen. Koliko god nije vjerovao u vječni život, toliko je jasno ustvrdio da rad oplemenjuje život i čovjek vrijedi onoliko koliko je uradio uz Božju pomoć. Takva razmišljanja su racionalna, ali i oprečna, te kao takva izazivaju polemike osvrte: odobravanja i negiranja: „Jedino što me katkad zbunjuje – ponovno otkriva agnostičku skepsu – to je konvertitstvo ili trajna i nepokolebljiva duboka vjera nekih velikih umova i tolikih boljih i mudrijih ljudi od mene.“ (582. str.).

Ovakvo priznanje ne rješava analitički pogled na djelo. Djelo je višeslojno i određena akumulacija misaonih cjelina i iskustvenih bilježenja kroz sukobe religioznih gledišta i izvanjskih utjecaja na promjenu mišljenja. Takav religiozni svijet je dvodijelan, ali dodiriv i isprepleten odnosima vjere i nevjere.

Prve prozne pripovijesti: "Badessa madre Antonija" i "Izgubljeni zavičaj", prvi su vjerski doživljaji pretočeni u lirsku nostalgiju, iskustveni zapisi i realan svijet auktorov. Rano djetinjstvo dalo mu je temeljnu inspirativnu spoznaju o vjeri. Djetinjstvo u Rabu njegov je izlazak u svijet, prve igre i prva iskustva, prve mo-

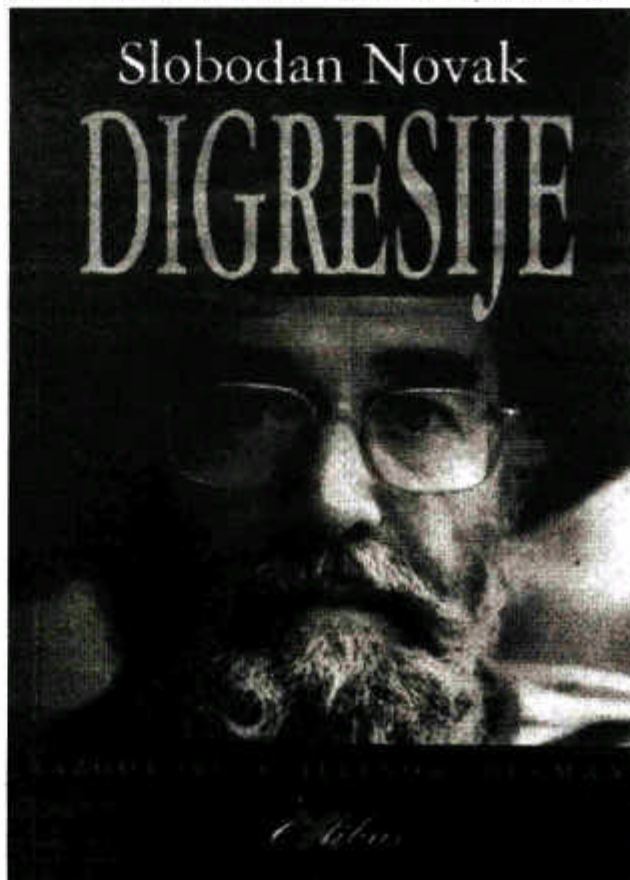
litve i prve ideje. Tradicija je urezala svoj biljeg u neopterećeni dječakov um. Odatle je ponio slikovite lirске zaveslaje i iskustvenu negaciju religioznih iluzija. Za razbijanje iluzija najupečatljiviji je primjer starice koja napasa janjce na zadržanoj zemlji oko samostana, a onda, kada ugleda drugu osobu, počinje priču o tragičnosti jednog odricanja. Ona, starica, i sama je pronšla dječiju glavicu i pokopala ju u blizini porušenog zida. Taj užasan protok vremenjskih informacija bolno odjekuje ne samo književnikovim životom, nego i čitatelj ustukne pred prizorom koji mu slikovito podastire auktor kroz nesvakidašnju priču. Auktor je tu bolnu nelagodu izmijenio: „Nestala je fikcija o srušenom samostanu i dječjim kosturčićima.“ (585. str.). Ipak, ostale su dvije verzije, od 1989. godine imamo dvije Badesse (o čemu je pisao Ivo Frangeš: Dječak između dvije Badesse: Republika br. 3 – 4; 1991.), što je prepušteno izboru čitatelja. Koji je jezik istine? Smije li se istina izreći bez obzira na cijenu? Vjerujem kako književnik nije želio vrijeđati. Kakav je izvor informacije koju je auktor morao imati kako bi takvo što postavio u monološki okvir lika koji priča? Je li promjena teksta i promjena mišljenja, ili je određena nelagoda pritiska izazvana promjenama društvenih gibljivosti bila uzrok izmjene teksta i usustavljanje drukčije priče? Mislim kako bi tu mogao biti ključ promjena.

Izgubljen u zavičaju

U teološkom pogledu priča doživljava nesvakidašnje lomeve. Od izrazito antičkvene nesimpatije izazvane određenim činom, do drugog, prihvatljivijeg dijela kroz literarnu ilustraciju crkvenih zajednica. Ta interpretacija je mnogo bliža današnjoj recepciji.

Suprotstavljene svjetove auktor nastoji pomiriti, dovesti u ravnotežu, izbrisati negaciju i dovesti u stanje dijaloga. Zato on o vjeri posebno ne govori, ali je ona duboko utkana u tkivo priče. Ona se više osjeća u nostalgijom sjećanju ranih životnih napamčenosti. Posebice vremena i života kod strica. Rat je izmijenio moralne i materijalne vrijednosti. Promjene i migracijski procesi odveli su književnika izvan zavičaja. Otok postaje uspomena i gubitak. Stric je ubijen. Mučnu i bolnu scenu povezuje s biblijskim motivom: „Zašto se ovako ljudi ubijaju?! Zašto su Žudije pustile Barabu i ubojicu... a pravednika su raspeli gore nego na Kalvariji!“ (589. str.). Ovo gorko iskustvo je bez uljepšavanja, bez suviška, ali autentično i doživljeno upravo zbog činjeničnog i proživljenog, nepokolebljivo bliskog svakom. Brod je otišao s pripovjedačem, ali nisu događaji i doživljaji otišli iz pripovjedača. Zavičaj je samo u materijalnom svijetu izgubljen, ali u duševnom i duhovnom ostaje intenzitet njegovog raskoši proživljene u odrastanju. Taj fenomen je jasno uočljiv kod Novaka.

(nastavak u Idućem broju)

Naslovnica "Digresija", s kojima se Novak 2001. g. "vratilo" na književnu scenu